

V. Valuckienės nuotr.

2022 metų rudenį išėjo knyga „PAS. Paleko architektų studija 2.“ Ta proga su profesore Viktorija Daujotyte gal pusantros valandos kalbėjomės LMA mažojoje salėje, pačioje lapkričio mėnesio pabaigoje. Žmonių susirinko nedaug – tuo jie brangesni – gal todėl, kad buvo pirmadienis, gal kad jau prieššventis, o gal kad pranešėjai jau nueinantys, nebeįdomūs, – taip irgi gali būti.

Rengdamiesi pokalbiui, gal dvi valandas klaidžiojom po Vilnių, jo ir savo prisiminimais, bendraisiais ir įvietintais pastebėjimais. Kalbėdamiesi apie gatvės siaurumo svarbą, – kad atpažintum kitapus einantį žmogų, – Pilies gatvėje sutikome kino režisierių Audrių Stonį, grįžtantį iš Nacionalinių kultūros ir meno premijų komisijos posėdžio. Stabtelėjo, pasisveikino. „Viktorija, mums jūsų trūksta“, – tarė.

Tekstas, kurį mielas skaitytojas ras žemiau, yra Viktorijos ir mano pokalbio, vykusio LMA mažojoje salėje praėjusį rudenį, kiek pataisytas ir papildytas *eskizas*. Jis neturėtų pražūti, pamaniau. Nes pokalbis, nors ir buvo leidyklos LAPAS įrašytas, vyko visai kitaip: kad taip bus, Viktorija buvo mane iš anksto įspėjusi.

Rolandas Palekas
Vilnius, 2023 m. vasaris

Architektūra: Palekas: „Ko tu norėtum, plyta?“

VIKTORIJA: Jau antroji Paleko architektų studijos, kūrybiško architektų sambūrio, knyga. Meistriškos architektonikos knyga, vienukart ir griežta, braižybiška, ir tarsi laisvinanti, leidžianti interpretuoti. Viršelio įspūdis – balta su juoda. Studijos pavadinimo centre deformuota, o tiksliau kūrybiškai suformuota, didžioji A, išryškinant pirmosios abėcėlės raidės statiniškumą, architektūriškumą. Lyg statinys yra A, statinys, turintis ir trikampi apibrėžtą Apvaizdos akies

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

erdvę. Ir Vilniaus universiteto bibliotekos Saulėtekyje sienų įstrižainės sudėtingai žaidžia tarsi pasviromis didžiosios A linijomis. Biblioteka yra ir abėcėlė, prasidedanti nuo A. Tai laisva interpretacija, žaidžianti, bet ar Paleko architektų studija nėra ir **žaidimų kaladėlėmis studija**, kaladėlėmis, ant kurių sienelių išpieštos ir abėcėlės raidės, ir bendresni kultūros ženklai?

Kodėl architektams, ir Jums, Rolandai, reikia raidžių ir raidelių, žodžių, galiausiai ir knygų? Ir šios, kurią šiandien sutinkame, ir kurioje susitinkame su architektais, su jų įgyvendintais ir neįgyvendintais projektais, su bendradarbių pasisakymais ir su Jūsų paties „mažąja išpažintimi“, kuria įsileidžiate ne tik į darbus, įsigyvenančius išorinėje erdvėje, bet ir į savo vidinę erdvę?

ROLANDAS: Tai tik mano pasižymėjimai, užsirašymai. Kad neužmirščiau. Aptiktos artimos man minties. Ar savo kokio nors supratimo, pajautimo. Nuo to viskas ir prasideda. Klaidingai gali atrodyti – architektūra prasideda nuo linijos. Visa, ką sukuriu galbūt išliekamo, prasideda nuo idėjos, minties, tai yra – nuo žodžio.

Kartais pagalvoju, jei negaliu sutalpinti savo kūrinio minties viename žodyje, reikia daugžodžiauju.

O žaidimas raidėmis, na ir lieka tik žaidimas – grafinio komponavimo smagumai.

VIKTORIJA: Mūsų pokalbis, Rolandai, galėtų tęstis nuo kalbos. **Kas yra architektūros kalba?** Sakytume, kad linijos, ištisinės, punktyrinės, tiesios ir nebūtinai, sutartinės geometrinės figūros, jei ir tik figūrėlės, spalvos, skaičiai. Suglaudus iki trejų bėbė: linijos, figūros, skaičiai, nors ir nematomi. Ar kažkaip kitaip nusakytumėte architektūros kalbą? Ar tas **baltas popieriaus lapas**, tas vatmanas, didelis ir mažesnis, jau priklauso architektūros kalbai? Ar dirbant su kompiuteriu, brėžiant virtualias, vienu klavišo paspaudimu ištrinamas linijas, kalba keičiasi?

Baltas popieriaus lapas nėra bereikšmis, labiau priklauso architektūros kalbai nei medžiagai. Medžiaga – apie ją atskira kalba. Ne tas pats ir skulptoriui: medis, akmuo ar molis. Labai ne tas pats ir architektui.

ROLANDAS: Mano kalbos įrankiai – natūralūs. Iš gamtos: medžiaga, šviesa, žemės traukos dėsnis.

Toliau žaidimai, žodžių, sakinių lipdymas, per **santykius**: proporcija, ritmas, harmonija. Mastelis, kuris sako, kad aš ne vienas, turiu savo dalis, savo kaimynus.

Baltas lapas taip pat priklauso kalbai. Tai nulinė stadija, tai tavo ankstesnė patirtis. Jame užrašyta – kodėl.

Taip, kompiuterinės grafikos kalba keičia, ypač pradžioje. Nelieka atsidūsėjimo užuominos, kai dar nėra, bet jau ir yra, nelieka minties šilumos, rankų šilumos. Kompiuteris tinka vėlesnėse stadijose. Todėl pradžioje labiau pasitikiu svajone ir pieštuku.

VIKTORIJA: Mano mąstymą apie kūrybą paveikė staigus suvokimas, kad akmenyje jau yra tas žmogaus veidas, kuris pasirodys paminkle, **yra, tik reikia jį iškalti**, įeiti į tas nematomas akmenų linijas, kurios leis pajusti veido kontūrus. Mūsų medžio klasika, medinė skulptūra, dar išgirdau iš gero medžio drožėjo, sakai, ta ranka ilgesnė, bet toks buvo medis, šakos vieta aukščiau... Architektui svarbu pridėti, bet ir atimti, kad neliktų nieko

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

nebūtino. **Būtinybės principas** – gal nė vienoje kūrybos šakoje nėra toks svarbus kaip ir architektūroje. Ir niekur toks svarbus nėra sambūvio su kitais būnančiais, sinergijos principas.

ROLANDAS: Taip, kaskart ateinu į jau esamą. Skulptoriui tai akmuo, architektui erdvė. Su užduotimi. Skulptoriui dažnai vidinė, architektui – kito suformuluota. Tačiau tas klausimas gali būti netinkamas, be to esu atskaitingas bendrapiliečiams, tad privalau likti kritiškas, pajusti ir suformuoti papildomą, neužduotą klausimą, gal net svarbesnį. Matyt, vieta, situacija kaskart turi geriausią galimą atsakymą. Reikia bandyti jį atrasti, bent priartėti.

Kita vertus, būtinybės principas architektūroje kyla iš jos taikomosios prigimties.

VIKTORIJA: Kaip ir poetą, architektą galima apibūdinti pagal jo architektūrinės kalbos savitumą, turtingumą. Mano požiūriu, Rolandui Palekui ir jo studijai būdinga savita, turtinga ir turininga architektūrinė raiška, tad ir kalba.

Kur yra architektūros kalbos ištekliai, iš ko ji gauna impulsų? Dar paprasčiau – kodėl jums pačiam reikia bendrosios kalbos, ne tik jos komunikacinių, bet ir kultūrinės sąveikos, **mąstymo apie gamtą, gyvenimą** galimybių. Jūs turite šią kalbą, tikrai turite, galėjote rašyti eilėraščius, gal ir rašote, bendrieji kalbos keliai pasiekia jūsų atskirą prigimtį ir patirtį. Prigimtis ir patirtis yra pagrindinės individo atramos ir jomis naudojotės rašydamas esė ar esė būdu dalyvaudamas kokiame pokalbyje.

ROLANDAS: Norėčiau kalbėti nuo savęs, asmeniškai. Prigimtis ir patirtis, kaip jūs sakote. Gal kartais ir pavyksta. Čia turbūt iš vaikystės, iš močiutės, iš Kvėdarnos. Iš kaimo, kaimietiškos jausenos. Gal ir iš naivumo.

Dar iš tėvų inteligencijos, perduotos pagarbos. Iš smalsumo, domumo.

Jausti ryšį su vieta turbūt yra didelė privilegija.

VIKTORIJA: Klausimas toks, kaip bendroji mąstymo, pasaulio jutimo kalba pereina į architektūros kalbą, kaip ją formuoja ir keičia?

ROLANDAS: Per pagarbą. Tai neišvengiamai atspindi ir mano architektūriniame santykiu su aplinka. Čia paprasta – jeigu nesi linkęs išsišokti, ignoruoti kitą.

VIKTORIJA: Kodėl jums svarbu vengti aukštųjų kalbos registų, kodėl svarbi atotrauka, šypsena, ironija. Netgi autoironija. Gal ir ne vienam knietėtų save apibūdinti idealistu ar maksimalistu, bet tik jūs ištariate: „Esu sumautas idealistas ir maksimalistas“.

Ką reikštų „sumautas“, ar tai žemaitybė? „Susimauti“ – suklysti, bet lyg ir neskaudžiai, galėti pasitaisyti. Ar tas „susimovimas“ kartojasi, ar veikia lyg ir kokia apsauga, kad ne per daug gerai, kad ne per aukštai? Kad nuolankiau.

ROLANDAS: Sumautas, nes nepritampantis, trukdantis, greitam pelnui. Laisvas. Kartais ilgai galvojantis, abejojantis. Maksimalistas – pakeičiantis, kai laiko jau nebėra. Juk laikas yra pinigai, o ir autentiška nebūtina, galimi kartotiniai, nes atpažįstami, tad ir geriau perkami.

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

Eimuntas Nekrošius tuometės savo valdžios požiūriu buvo „sumautas“, prisimenu, kiek ilgai jis vis negalėjo išleisti spektaklio „Ilga kaip šimtmečiai diena“. O Jurgis Mačiūnas, kurį vietiniai Soho vertelgos net primušė, jiems buvo kaip reta „sumautas“.

VIKTORIJA: Projektuoti ne statinius, o Architektūrą, – tokį Paleko studijos siekinį išskaičiau iš Mato Šiupšinsko įvado „Sumautų idealistų kalvė“. Tai aukštas siekinys, aukštesnio architektams gal ir nėra. Ar galėtumėte paaiškinti, kur ta riba tarp statinio ir Architektūros, rašomos didžiąja raide. Kaip ant tos ribos išsilaikoma, ir ką reiškia mūsų ne tik pragmatiškais, bet ir grobuoniškais laikais būti idealistu? Gal tik tie „sumauti idealistai“ turi daugiau neįgyvendintų projektų, tarp kurių ir Lukiškių aikštė, ir Tautos namai ant Tauro kalno...

ROLANDAS: Statinys yra statybos dalis, jų daug, visur aplink, ypač miestuose. Tai ne tik namai. Statyba pirmiausia yra technologijų sritis. Architektūra – menų. Riba subtili, čia turbūt kritikų duona.

Idealizmas tikriausiai niekada nebuvo gera valiuta. Tiki ir to kažkaip bandai neparduoti. Išsilaikoma kažkaip, sielos pasitenkinimas matyt gali puikiai kompensuoti tam tikrą kūniškąjį nepriteklį.

Labai daug projektų neįgyvendinome, jie ir sugulė į knygą PAS 2. Priežastys skirtingos. Dažnai tai pirmos vietos nelaimėję konkursiniai projektai. Kiti – nebuvo susitarta su užsakovu dėl tolesnio plėtojimo sąlygų. Laimėjo Lukiškių aikštės projekto atveju pavargau nuo politikavimo, nešvarių žaidimų, jau procese, pasitraukiau, nors ir tikėjau idėja. Ir dabar tebetikiu.

VIKTORIJA: Priminsiu dar jauną Maironį: „Idėjos, jei didžios, nemiršta...“ Tik didžios idėjos nemiršta. Jūsų požiūriu, ar Architektūra, čia ir ištariu didžiąją A, turi didžių idėjų, kurios leidžia išlikti ir architektams idealistams? Ar didi idėja yra ir kažkas didingo, ar atvirkščiai, kas pastebima ir iš jūsų minčių, architektūra juda paprastumo, minimalizmo link, svarbu ne tik didelis statybos objektas, bet ir namukas, kaip koks jūsų atstatytas ar atsistatytas šeštojo dešimtmečio namukas Kvėdarnoje. Turbūt ir knygoje jūsų mintis, kad minimalizmas yra koncentruota poezija...

ROLANDAS: Idėja išlieka tik būdama stipri, tačiau ir paprasta, suprantama.

Mūsų Kvėdarnos sodyboje, iš čia dabar ir rašau, keturios pusės: šiaurėje – kelias, rytuose – gandalizdis, pietuose – senas obelų sodas, o vakaruose matyti kapinės. Čia palaidota daug Palekaičių, Palekų, Palekienių.

Kas yra stipri idėja? Didingumas išlikti visai nebūtinas. Čia kaip muzikoje, literatūroje, poezijoje.

VIKTORIJA: Neabejotina – jaučiate architektūros tradicijas, minite mokytojus – brolius Nasvyčius, Vytautą Dičių. Tas bobutės namukas Kvėdarnoje, kurį savaip saugojote ir perstatydami, – juk jis irgi kažkieno statytas. Ar jaučiate Lietuvos kaimiškąją architektūrą, ar esate apie ją galvojęs? Rasų namai – mano akims tikras stebuklas. Dermės su aplinka, su medžiu, žole. Plytos, betono ir medžio. Medis ir mediena, kaip statybos medžiaga. Kiek Lietuva gali statytis iš medžio? Ar tai nebūtų grįžimas – juk mūras, plytos ir Lietuvos istorijoje ženklino naują civilizacinį žingsnį?

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

ROLANDAS: Medis nuostabi medžiaga. Ir tai jokiū būdu nebūtų grįžimas, nes mes kaskart grįžtame. Deja, LR gaisro saugos normos statyboje šiandien dar labai nelanksčios, sakyčiau vis dar nedraugiškos įvairiapusiškai naudoti.

VIKTORIJA: Mažos profesinės išpažinties pradžioje ištariate svarbią mintį, kad Luisas Izadoras Kanas (Louis Isadore Kahn) tarsi davė postūmį iš inertiško tarptautinio stiliaus pasukant į postmodernizmą. Bet dabar tas inercijos pojūtis lyg pasikartoja. Kur matote išeitį? Ar galima galvoti, kad tai vis labiau pabrėžiamas statinio ir erdvės santykis, permąstomos medžiagos, nuostaba, kad ir iš Laukuvos aikštės, kad ji tebėra?

ROLANDAS: Inercija būdinga visiems laikams. Kažkada tai vadinosi kanonu. Tada atsirado jautri ir drąsi asmenybė, kuri įprastus dalykus sudėliodavo kitaip, kita tvarka. Rasdavosi nauja kryptis, sekėjai. Gal net revoliucija.

Negalvoju apie išeitį, jaučiu – viskas vyksta natūraliai, nieko nepaskubinsi. Galbūt, išties, *įvietinimas* tampa vis svarbesnis ir tai yra nauja pradžia.

VIKTORIJA: Mane pritraukusi Almos Palekienės frazė iš pokalbio su Agne Natkevičiūte: „Tas betonas yra nesibaigianti svajonė. Gražiai padaryti betoną“. Betonas iki šiol man buvo negražus, vadinasi, nepamačiau. Ir po šios frazės kitaip gali suskambėti fragmentėlis iš Rolando minčių, iš kalbėjimosi su architektūros filosofu, puikiu eseistu L. Kanu. Bet mūsų pokalbis įgautų gyvybės, jei Rolandas kiek atvertų nuostabą, patirtą iš šio autoriaus esė? Būtent nuostabą – didžiausią kūrybinio įkvėpimo (arba džiaugsmo) šaltinį.

ROLANDAS: Nuostaba kyla kai sutinku grožį, tikrą. Kai esu pasiruošęs jį priimti. Kai išsprūsta „O!“. Koks talpus tai žodis, sako Kanas. Nuostaba neišmatuojama. Ir labai asmeniška. Nuostaba įkvepia mąstyti. Mąstymas, gerokai vėliau, įkvepia asmeninės kūrybinės patirties džiaugsmą.

VIKTORIJA: Puiki esė „Louis Kahnas ir mano maža profesinė išpažintis“ vieta, gal man ir puikiausia, – L. Kano, architektūros filosofo, klausimas. „Jei manote panaudoti plytą [...], galite paklausti: „Ko tu norėtum, plyta?“ Plyta atsakys: „Man patinka arka“. Jei pasakysite plytai: „Arka per brangu, bet galiu uždėti betono sąramą. „Ką manai, plyta?“ Plyta, ko gero, atsakys: „Man vis dėlto labiau patinka arka.“

Ar galima suprojektuoti arką iš betono?

ROLANDAS: Galima. Tačiau betoninė arka bus viso labo tik plytų arkos simuliakras.

Betonas nėra nauja medžiaga: Romos Panteono kupolas yra vienas pirmųjų iki šiol interjero erdvės įtaiga neprilygtų betono kūrinių. Vėliau betonas buvo pastiprintas geležies strypais ir galėjo įgauti bet kokias formas. Tokią gelžbetonio konstrukciją gal mažiausiai veikia žemės traukos dėsnis.

Su plyta – kitaip. Ji jaučiasi laiminga tik harmonijoje su žemės traukos dėsnium.

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

Kiekviena medžiaga gali duoti naudos žmogui, tačiau ji taip pat turi norų, reikia gerbti jos prigimtinių poreikį. Iš čia ir darna.

VIKTORIJA: Apie ką čia – manyčiau, kad apie jautrumą medžiagai. Apie medžiagos prigimtį ir jos atkaklumą: „Man vis dėlto labiau patinka arka.“ Maža mano reminiscencija plytos tema: rugsėjo pradžioje Zapiškyje, atidaryta Antano Sutkaus galerija (architektas Gintaras Prikockis), puiki mažoji architektūra, siaurojo geležinkelio vagono metafora, Zapyškio bažnytelė ant Nemuno kranto, minimalistinė metafora, pačiame fasade naujesnių, bet labai pritaikytų plytų inkrustacija, metai – 1953-ieji, ir tada buvo kam bent bandyti sulaikyti to seno plytų mūro irimą... toli dar iki Paleko architektų gimimo ir jų darbų eros...

Netikėčiausia, bent man, architektūros erdvė – pieva. Erdvę suvokiu kaip tūrį. Pieva tik vieta. Ar nėra taip, kad architekto žvilgsnis specifinis, trimatis, taip, **pieva, bet juk ir dangus virš jos...**

Vilniaus universiteto biblioteka, kurią jūs pats interviu esate pavadinęs kūrybos viršūne (ar bent viena iš viršūnių) projektuota lauke, kur „tik pieva, ožkos ir visiška tuštuma“. Tikrai – atsimenu tas ožkas, kokios septynios, berods, iš Medžiotojų gatvės, iš tokio sandėliuko prie namuko. Tuštumos problema – ir kaip filosofinė, kas yra ten, kur atrodo, kad nieko nėra. Kas yra tuščia? Žvelgiant architektūriškai, lyg ir aišku, ypač mieste: tuščia, kai neužstatyta, tuščia, kai nugriauta, juolab kai sugriauta. Vienokia tuštuma, kai neužstatyta, kitokia, kai kas jau laiko sunaikinta, dar kita, kai prievarta sugriauta, kai bombos. Sakysime, Kardinalijos, buvusių Radvilų rūmų, tuštuma Vilniaus Pilies gatvėje. Juk iš tiesų ji tebėra, ta tuštuma...

ROLANDAS: Tuštuma. Erdvė. Pieva. Ten yra galimybė. Galimybė yra vertybė. Kartais geriau nieko į erdvę neatnešti, nepastatyti. Nebent laikino. Laikina instaliacija yra draugiška, nes neuzurpuoja, ilgainiui užleidžia vietą. Leidžia žaisti kitiems. Čia bendruoju atveju.

Vilniuje yra ypatingų tuštumų – vienas galiu matyti, kitas tik pajauti. Paminėčiau Vokiečių gatvę ir ypač tuščią senamiesčiui nebūdingo dydžio kiemą šalia jos, kur stovėjo Didžioji žydų sinagoga. Tuštuma. Dvasinė žmogiškąja prasme didesnė nei atsivėrusi erdvė...

VIKTORIJA: Pateikiate savitą miesto namų ir neužstatytų tarpų santykio sampratą, tai ir lemia miesto veidą. Pakartojate: Vilniaus senieji namai atrodo paprasti, bet nepaprastos erdvės tarp jų. Gatvė, kai eidamas viena puse, gali atpažinti žmogų, einantį kita...

Galvojant apie jūsų darbus, kažkaip priartėja skulptūra, jos vieta mieste, Medžiagos, naujos skulptūrai – gal ir grubiojo modernizmo – betonas, metalas, Mindaugo Navako, Vlodo Urbanavičiaus darbai. Ar esate šią temą svarstę, ar ji yra kaip nors pasigirdusi Paleko architektų studijoje?

ROLANDAS: Yra tekę. Skulptoriai pakviesdavo į talką. Architekto darbas čia nedidelis, tačiau labai svarbus. Skulptūra turi derėti aplinkoje: būti savo vietoje, neatrodyti nei per maža, nei per didelė. Jau pirmu žvilgsniu turi atrodyti kaip čia visą laiką buvusi.

O Navakas, Urbanavičius. Jie tiek konceptualiai stiprūs, kad patys įvietina, jiems architektas kaip ir nereikalingas.

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS

VIKTORIJA: Nerealizuotų, neįgyvendintų projektų prasmė, knygoje jie atrodo lygiai svarbūs su įgyvendintais, kažkas, kas išlieka: ar dėl idėjų, kurios gali pereiti į kitus projektus, ar dėl vilties, kad ir prie paties projekto dar gali būti grįžta. Lyg ir kažkas kitaip nei su neišleista knyga, kalbinės formos, kalbiniai pavidalai nyksta greičiau, greičiau dulka ar kaip. Bet net visa Rašytojų sąjunga nepateiktų tiek puikių ir neįgyvendintų projektų, kiek Paleko architektų studija.

Ir gal jau mūsų pokalbio pabaigai:

Arvydo Šliogerio „**Senelio archetektūra**“ („Kasdienybės metafizika“, p. 389) „Esama: Egipto piramidžių. Partenono, Eskorialo, Kelno katedros, Dubajaus dangoraižio, Le Corbusier koplyčios, Aukso Vartų tilto, Šv. Onos bažnyčios, Hadriano mauzoliejus, blokinių kumetynų, Versalio ir Luvro rūmų. Ką rinktumeis, klausia Didžioji Dvasia, – kuriame iš šių architektūros šedevrų norėtum apgyvendinti ar bent jau akimirkai priglausti savo sielą; kuris prikaustytų Tavo akis taip, kad jau nebegalėtum jų atplėšti lyg nuo žydinčios obels, o jei ir atplėštum, jis vis tiek liktų Tavyje kaip belaikė įraiža ar nebenutrinamas brėžinys. [...]“

Aš atsakau: prašau dovanoti, o Didžioji Dvasia, bet nė vienas iš tų statinių negali tapti mano namais vien todėl, kad jie tėra tik architektūra, bet ne *archetektūra*, įleidusi šaknis į Juslinės Transcendencijos humusą; visi jie efemeriški ir manieringi kaip tropikų plaštakės skrydis. [...]“

Pradžia, kuri įvietina ir matančiojo-kuriančiojo žvilgsnį kreipia aukštyn.

ARCHI-
TEKTŪRA:
PALEKAS